

ספרים

- (1) שמות (משפטים) - פרק כד, פסוק ז**
ויקח ספר הברית, ויקרא באזני העם; ויאמרו, כל אשר דבר ד' נעשה ונשמע.
- (2) רש"י (שם)**
 ספר הברית - מבראשית ועד מתן תורה ומצות שנצטוו במרה.
- (3) אבן עזרא (שם, פסוק ד)**
 "ויכתוב משה" אחר שספר להם "כל דברי השם" המצות והמשפטים כתבם. וזהו ספר הברית.
- (4) חזקוני (שם)**
 ויקח ספר הברית אין מוקדם ומאוחר בתורה, הם התוכחות כדאיתא במכילתא.
- (5) פענח רזא (שם)**
 ויקח ספר הברית, פירש רי"ח דהיינו עשרת הדברות...
- (6) רבינו בחיי (שם, פסוק ד)**
 "ויכתוב משה את כל דברי ד'". הם התנאים (לעיל יט, ה) "והיה אם שמוע תשמעו בקולי ושמרתם את בריתי וגו'".
- (7) מסכת עבודה זרה דף ה עמוד א (וכן במסכת סנהדרין דף לח עמוד ב)**
 והאמר ר"ל, מאי דכתיב: "זה ספר תולדות אדם וגו'" (בראשית ה)? וכי ספר היה לו לאדם הראשון? מלמד שהראה לו הקב"ה לאדם הראשון דור דור ודורשיו, דור דור וחכמיו, דור דור ופרנסיו...
- (8) במדבר (חקת) - פרק כא, פסוק יד**
 על כן יאמר בספר מלחמת ד' את נהב בסופה ואת הנחלים ארנון.
- (9) אבן עזרא - במדבר, פרק כא, פסוק יד**
 "בספר מלחמת ד'" - ספר היה בפני עצמו, ושם כתוב מלחמות ד' בעבור יראיו. ויתכן שהיה מימות אברהם, כי ספרים רבים אבדו, ואינם נמצאים אצלנו, כדברי נתן ועדו ודברי הימים למלכי ישראל, ושירות שלמה ומשליו.
- (10) רמב"ם - הלכות עבודת כוכבים, פרק א, הלכה ג**
 ...וכיון שהיו העם מתקבצין אליו ושואלין לו על דבריו היה מודיע לכל אחד ואחד כפי דעתו עד שיחזירהו לדרך האמת עד שנתקבצו אליו אלפים ורבבות והם אנשי בית אברהם ושתל בלבם העיקר הגדול הזה וחבר בו ספרים והודיעו ליצחק בנו, וישב יצחק מלמד ומזהיר, ויצחק הודיע ליעקב ומינהו ללמד וישב מלמד ומחזיק כל הנלוים אליו, ויעקב אבינו למד בניו כולם והבדיל לוי ומינהו ראש והושיבו בישבה ללמד דרך השם ולשמור מצות אברהם...
- (11) רד"ק - פרשת נח, פרק יא**
 ...והסכמתם היתה ללכת בארץ ולבקש להם מקום רחב ידיים וישכנו שם כלם ולא יפוצו הנה הנה בהיותם לעם רב. והיה זה שלש מאות וארבעים שנים אחר המבול. בהסכמתם זאת,

בנראה לא היו נח ובניו שם ועבר ויפת, כי חכמים וצדיקים היו, וכן היו באמת חכמים רבים בדור... וספרי החכמות אשר חברו עד המבול היו ביז נח ובניו. גם נח שהאריך ימים וכן שם בנו אי אפשר שלא חברו ספרים בחכמות, גם אברהם אבינו היה אז בדור הפלגה בן ארבעים וחמש שנים, ובאמת חכם גדול היה ובן ארבעים שנים הכיר את בוראו כדברי קצת רז"ל (ב"ר ל') ולדברי קצתם בן שלש...

12) של"ה הקדוש – פרשת בלק, תורה שבכתב, בהגה"ה

אחר ימים רבים מצאתי בציוני וז"ל איתא בגמרא בפרק קמא דבבא בתרא משה כתב ספרו ופרשת בלעם וספר איוב. וטעון הטוען: והלא פרשת בלעם ככל התורה הוא ומה חידש? והלא דבר ידוע הוא שכל התורה מ"בראשית" עד "לעיני כל ישראל" מפיו של הקב"ה לאזנו של משה שנאמר "מפיו יקרא אלי את כל הדברים האלה ואני כתב על הספר בדיו" (ירמיהו לו, יח)? אלא דע כי כתובים כאן בקוצר בענין בלעם ובנבואתו ולישראל לפי שעה. וגם קיצור הכתוב בענין חכמת קסמיו. כמו שקצר בענין ע"ז של דור אנוש שלא ספר בו הכתוב כלל וחיבר בו אברהם אבינו ע"ה ספר שהיו בו ת' פרקים. וכן במלחמת מדין שהיה מפריח מלכי מדין באויר והוא פורח עמהם לולי ציץ הקודש שהפילם ונפלו חללים. ונראה מדעת רבותינו ז"ל כי משה רבינו ע"ה חיבר ספר לבד מה שכתוב בתורה, ולשם ספר כל הענין באורך. ונאבד הספר ההוא כמו שנאבדו ספרים מכלל כ"ד ספרי המקודשים מרוב אורך עול הגלות וטיט הצרות אשר טבענו בו אנחנו ואבותינו השם ברחמיו יוציאנו לרוחה במהרה בימינו אמן ע"כ.

13) והאיש משה – עמ' קסא (ר' משה הלוי סולובייציק זצ"ל)

וכבר היה מעשה בהגאון הנצי"ב זצ"ל מוואלוזין שהגיד פ"א שיעורו והסביר את דעת הרמב"ם והראו לו אח"כ שהרמב"ם גופו בתשובה מבאר דבריו בדרך אחרת, פתח ואמר כל ספרי רבותינו מהראשונים ועד לתקופת הפני יהושע נכתבו ברוח הקודש, וספר הי"ד של הרמב"ם כמובן מאליו ג"כ בכלל זה, אלא מה שכתב בתשובה זהו פירושו של הרמב"ם למ"ש בחיבורו הגדול, ועדיין יש מקום לפירושים נוספים, כי ע' פנים לתורה.

14) מחשבות חרוץ - אות טו, סעיף קטן ז' (ר' צדוק הכהן מלובלין זי"ע)

ונראה לי דסימנא מילתא הוא מה שנזדמן לבעלי הטור ושולחן ערוך לכתוב מצוה זו בסימן ע"ר, וכבר העיר בתומים בקיצור תקפו כהן על השולחן ערוך דמאחר שנתקבל בכל ישראל ודאי רוח ה' דיבר בו והכל בכתב מיד ה' עליו השכיח אף מה שהוא לא כיוון כלל לזה עיין שם, וכן בזה הגם דהם ודאי לא כיוונו בכך מכל מקום מאחר שמלאכת שמים הצליח בידם להתקבל לפסק עד שכל דבריהם אצלינו תורה שלימה ובכלל התורה שבעל פה, נוכל לרמז בהם מה שלא כיוונו כבכל תורה שבעל פה שבידינו שהוא ממש דוגמת התורה שבכתב, כי כולם מרועה אחד ניתנו והכל ברוח הקודש ולא בא שום דבר על צד המקרה וההזדמן.

15) ספר גדולי הדורות – חלק א, עמ' עב, "רבי יעקב – בעל הטורים" (ר' יחיאל מיכל שטרן)

על שם ספריו ה"טורים" מצאתי דבר נפלא בשם אחד מקדושי השואה (הגר"ח סמעט) שמצא ששמות ארבעה טורים שחיבר רבנו מכוונים לגימטריא של סך הכל הסימנים שבארבעה חלקים, וכך הוא החשבון:

אורח חיים	בג"י 283	סימניו 697
יורה דעה	בג"י 300	סימניו 403
אבן העזר	בג"י 335	סימניו 178
חושן משפט	בג"י 787	סימניו 427
סי"ה 1705	סי"ה 1705	

16) במחיצת רבנו – ר' יעקב קמנצקי זצ"ל – מאמרים ועובדות, הליכות והלכות, עמ' לב¹
 בדרך כלל יש לומר, דכשם שאין הקב"ה מביא תקלה על ידיד בהמתן של צדיקים ולצדיקים עצמן לא כל שכן (חולין דף ו.ו.), כמו כן אין הקב"ה מביא תקלה על ידי ספריהם או מכתביהם של צדיקים.

17) ספרן של צדיקים [הובא בילקוט קדושת לוי, עמ רכג]
 שמעתי מכבוד קדושת אדמו"ר הרב הקדוש מקאזניץ, בשם הברדיטשובער, על הפסוק "ארור אשר לא יקים את דברי התורה וגו'", היינו מי שלומד בספר ואחר הלימוד אינו מחזירו למקום עמידתו.

18) שו"ת שלמת חיים – סימן תקסט (ר' יוסף חיים זוננפלד זצ"ל)
 אם אחד נזדמן בבית המדרש ללמוד ומצא שם הספרים שמונחים בבזיון גדול ולסדרם היטב צריך זמן רב, כיצד יותר טוב או שילמוד ולא ישגיח על זה או שיסדרם. ואם דבר זה הוא בכלל אבות פרק ג משנה יא המחלל את הקדשים.
 תשובה: נראה פשוט אם רואה ספרים קדושים בבזיון חל עליו להצילם וקודם ללימוד כענין כל המצוות אם אין כאן אותו שישתדל כמבואר במועד קטן (ט):

19) רש"י – פרקי אבות פרק א, משנה ו
 וקנה לך חבר. אמרי לה: ספרים². ואמרי לה: חבר ממש...

20) ראש גולת אריאל – חלק א', עמ' רמו (ר' אהרן סורסקי שליט"א)
 מעשה בחסיד מאשכנז, שפרנסתו קושרה תמיד בטלטול דרכים, אשר התאונן לפני מרן ה'אמרי אמת' על קשיי מחייתו. אמר לו: "מצא לעצמך חברים טובים". שאל האיש: הלא נע ונד אני כל הימים, ברחובות ובדרכים, מהיכן אקח לי חברים? השיבו רבינו זצ"ל: "גם ספר הוא חבר טוב..."³

21) הגאון החסיד מוילנא – עמ' שעט, הערות לפרק עשרים ואחד⁴ (ר' בצלאל לנדוי)
 ר' משה קרגר מזלאטווע בעל "זרע קודש" דן מדוע לא הביאו הפוסקים את דברי חז"ל "לא

¹ נערך ונסדר לדפוס ע"י הרב משה צבי דשייקאבס. הוצאת ספרים פלדהיים, שנת תשס"ה.
² וכדאי להעיר שהספרים אפשר להיות לא רק כמו חברים, אלא כמו תלמידי חכמים בתוך ביתו. ברוח חיים על פרקי אבות (א, ד) על המשנה "יהי ביתך בית ועד לחכמים", כתב הג"ר חיים מוואליץ זצ"ל: "וכן אנו נגד רבותינו הקדושים אשר בארץ, ונשמעם בשמי מרום המחברים המפורסמים, וספריהם אתנו, הנה על ידי הספרים אשר בביתנו בתינו הוא בית ועד לחכמים אלה..." עכ"ל. וע"ע בצדקת הצדיק (אות קפז) זצ"ל: "ועל זה ניתנה תורה לישראל שהיא תהיה הרב והחבר וכמו שפירש רש"י (אבות א, ו) על קנה לך חבר יש אומרים ספרים. ובאמת הספרים הם רבותינו וכמו שכתב בשבות יעקב חלק ב' מהאי טעמא להיות כמורה בפני רבו כשיכול להסתכל בספר. רק זהו בהתחלה ואחר כך כשמחדש חידושין על ידם נעשו מדריגת חבר." עכ"ל. אבל בספר הכוזרי (מאמר ב, אות עב) כתב, זצ"ל: "אמר החבר: כי המכוון מן הלשון, הכנס מה שיש בנפש המדבר בנפש השומע, וזאת הכונה לא תגמר על תומה אלא פנים אל פנים, מפני שלדברים הנאמרים מעלה על הדברים שבכתב, וכאשר אמרו 'מפי סופרים ולא מפי ספרים'" עכ"ל.

³ **Shiurei HaRav (On the Love of Torah: Impromptu Remarks at a Siyyum, pg 182)** - *In a certain sense what k'dusha is for the Jew, Torah is for the talmid chacham. Torah should not just be an intellectual pastime. True, one can enjoy the intellectual creativity involved in Talmud Torah, but Talmud Torah should be an emotional experience as well; one should feel a tremor when engaged in it. The Torah should not just be seen as a book, but as a living personality, a queen like the Shabbos Malkasa, with whom one can establish an I-thou relationship. In many places the Torah is referred to as a personality, as for example: "The תורה said before the Holy One Blessed Be He." The study of תורה should be a dialogue, not a monologue. If I look at the תורה as simply paper and print, as merely a text, I would never be creative; Torah is a friend.*

⁴ הערה לעמוד ער"ב, ציון 48

ילמוד אלא בחבורה", והוא מספר "ושאלתי את פי הגאון החסיד המפורסם מה"ו יואל נ"י מאשטיסלאב, ואמר שזה היה בזמניהם, שהיו לומדים על פה, אבל בזמנינו שעיקר הלימוד מתוך הספר, אין לך חבר גדול מהם" (שם, דף ה ע"ב).

22) תשובות והנהגות – חלק א, סימן תקמב (ר' משה שטרנבוך שליט"א)

שאלה: בענין ללמוד תורה יחידי בלי חברותא.

איתא באבות דרבי נתן ס"פ ל"ו "כל מי שיש לו בית המדרש בעירו ואינו הולך לשם אין לו חלק לעולם הבא", וכן גינו חז"ל בתענית ז. חרב אל הבדים חרב על שונאיהם של ת"ח שעוסקים בתורה בד בבד, ועיין ברש"י אבות פ"ו (מ"ג) שאחיתופל הוכיח דוד המלך חרב על הבדים ולמה עוסק בתורה לבד. ונראה שבזמננו דיש הרבה ספרים בכל מקצועות התורה, הם החברים שעוסקים עמהם בתורה, ואף שאין תחליף לחבר שמחדד אותו, מ"מ כבר אינו יחידי ועל כגון דא לא אמרו חז"ל חרב אל הבדים. שוב העירוני שכ"כ ה"פלא יועץ" בספרו אורות אילים ברכות סג: דאפשר דבזמננו הני ספרי דבי רב הם החברים, וכ"כ מהר"ח פלאגי בספר גנוי חיים מערכה ח' כלל ס"א, וברש"י על מסכת אבות בהא דקתני וקנה לך חבר פירש רש"י "אמרי לה ספרים" ואמרי לה חבר ממש לפי שטובים השניים מן האחד, ע"ש. וכן שמעתי על רבינו החזו"א זצ"ל שנשאל למה לומד יחידי הלא אמרו חרב אל הבדים וכו', והצביע על דברי רש"י ושאר מפרשים שהלומד בספרים אינו לומד ביחידי. ויום יום מוציאים לאור ספרים להקל על לומדי תורה, והם רבותינו וגם חברינו שעל ידם גדלים בתורה, אבל ודאי אם אפשר בחברותא ראוי הדבר ונאה ויאה ששני ת"ח מחדדין זה את זה וכל אחד מעמיד את חברו על האמת.⁵

23) שם הגדולים – מערכת ספרים, נ', אות מז, "נשאל דוד" (ר' חיים יוסף דוד אזולאי זצ"ל)

תשובות הגאון מהר"ד אופנהיים כ"י. מזכירו הרב מהר"ם חאגיז בלקט הקמח שלו. וקצת מתשובות הרב עלו בספר חוות יאיר ובספר שבות יעקב... אבל סי' נשאל דוד ושאר חידושו לא נדפסו. וגדולי ישראל קצתם היו זהירים שלא להדפיס ספרי חידושיהם בחייהם. ובאמת אמרו מן הזהירות שלא תרבה להזהר, כי זה גרם שנאבדו הכתבים חבל על דאבדין.

24) מרכבת המשנה על פרקי אבות - פרק ד, משנה ו (ר' יוסף אלאסקר זצ"ל)

וגם "הלומד על מנת לעשות" הוא שכוונת למודו הוא לחבר ספרים, שבודאי האיש כמו זה שכרו גדול, וזהו שאמר שלמה ע"ה "ויותר מהמה בני הזהר עשות ספרים הרבה וגו'" (קהלת יב, יב) כלומר הזהר בכל יכלתך שתניח ברכה אחריך, שאם לא כן תשתכח התורה.

25) צוואת בעל חוות דעת⁶ (ר' יעקב מליסא זצ"ל)

(כז) על המצבה לא יכתבו לא רב ולא גאון כי אולי חטאתי במה שקבלתי עלי להיות רב כי לא הייתי ראוי לזה ולמה יזכר חטאתי בכל עת, והמלאכים מכסין ברגל שלא יזכר עון העגל, ולא יכתבו רק שמי בלבד, ויכתבו בעל המחבר שמות הספרים שחברתי כי אם ימצא דבר א' טוב בכל הספר ראוי להזכירו לזכות.

26) הסכמת ר' גבריאל ציננער שליט"א לספר עיטוש בהלכה (מאת ר' יששכר דוב הופמן)

ראינו חשיבות התורה שיכולים מכל ענין לעשות ספר שלם...

⁵ וע"ע ברבבות אפרים - חלק ו, עמ' ד (מאת ר' אפרים גרינבלט שליט"א)

⁶ נדפס בספרו נחלת יעקב עה"ת

(27) לקט אמרים – חלק א, עמ' כט-ל (ר' יעקב מאיר שכטער שליט"א)

לענין הריבוי הגדול של הדפסת ספרים בדורות האחרונים, ובפרט בעת האחרונה ממש עם השיפורים והשכלולים הגדולים באומנות הדפוס, מתרבים פי כמה וכמה הדפמת הספרים, וגם רבינו ז"ל כבר רמז לזה בליקומי מוהר"ן (סי' ס"א אות ה') "כי יש כמה ספרים עכשיו וגם עתידים עוד להיות כמה ספרים וכולם צריכים להעולם". ואף מצא לכך סימוכין, וכה אמר: אמרו רבותינו ז"ל עתידה תורה שתשתכח מישראל על כן מדפיסים ספרים הרבה וכל אדם קונה ספרים - כדי שיהיו ספרים בידי הכל כדי שלא תשתכח התורה, וזאת ע"י ריבוי הספרים הנמצאים ביד כל אחד ואחד... (שיחות הר"ן מנוקד אות י"ח).

והנה בספר אמונה והשגחה מהגר"א מוילנא (וכן בקונטרס ליקוטי הגר"א בסופו) נאמר כי העשרה סדרות (נצבים וילך מחוברות) של ספר דברים שהוא משנה התורה כולה - מכוונים נגד האלף השישי, כלומר נגד עשר מאות השנים מהאלף הזה כאשר כל פרשה ופרשה מכוונת נגד מאה מסויימת, ובכל פרשה מרומז הנעשה באותה מאה. והנה הפרשה הקשורה למאה הנוכחית היא פרשת נצבים וילך ולפלא שבפרשה זו נאמר אותו פסוק המרמז על התרבות הספרים: "כי לא תשכח מפי זרעו!" וכן: "ויהי ככלות משה לכתוב את דברי התורה הזאת על ספר עד תומם", וכן: "ועתה כתבו לכם את השירה הזאת", (ועל פי הרא"ש יוצאים מצות כתיבת ספר תורה ברכישת ספרים, חומשי תורה ומשנה וגמרא ופירושיהן כמובא ביור"ד סי' ע"ר). וכפי הנראה לא היתה תקופה בה הדפיסו ספרים רבים לאין שיעור כמו תקופת המאה הנוכחית.

(28) אסתר – פרק א, פסוק כב

כב וַיִּשְׁלַח סָפְרִים, אֶל כָּל מְדִינֹת הַמֶּלֶךְ אֶל מְדִינָה וּמְדִינָה כְּכַתְּבָהּ, וְאֶל עַם כָּלִשׁוֹנוֹ: לְהִיּוֹת כָּל אִישׁ שֶׁיֵּרָר בְּבֵיתוֹ, וּמְדַבֵּר כְּלָשׁוֹן עִמּוֹ.

(29) מסכת שבת – דף קה.

אמר רבי יוחנן משום רבי יוסי בן זימרא: מניין ללשון נוטריקון מן התורה?... רבי יוחנן דידיה אמר ב"אנכיי" – נוטריקון: אנא נפשי כתיבת יהבית.

(30) תורה תמימה – פרשת יתרו, פרק כ, הערה ג

י"ל דרומז למ"ש במכות דף כ"ד. דכל עשרת הדברות וצוויי התורה שמעו ישראל מהקב"ה ע"י משה ורק אנכי ולא יהיה לך שמעו מפי הגבורה מהקב"ה בעצמו, וזהו שאמר דאנכי יהיבנא אנא בנפשאי. גם י"ל הכונה ע"ד לשון בני אדם שאומרים שמכירים תכונת איש פלוני או מדת וערך חכמתו מתוך כתביו וספריו, ואמר בזה, דמהות הקב"ה כביכול דהיינו רצונו וכבודו וגדולתו וענותנותו נראים ונכרים מתורתו וכמ"ש בסוף מגילה דף ל"א. בכל מקום שאתה מוצא גדולתו של הקב"ה שם אתה מוצא ענותנותו, דבר זה כתוב בתורה וכו', וזהו הענין אנא נפשי, ר"ל תכונת נפשי, כתיבת יהבית, נתתי לדעת ולהכיר מתוך כתבי, דהיינו מתורתי.

31) Reb Boruch Ber: The Life and Times of Rav Boruch Dov Leibowitz (pg 199)- Once someone who had written a sefer asked Rabbeinu for his haskamah and could not understand why Rabbeinu was very slow in complying with the request. R. Reuven asked Rabbeinu for an explanation. It turned out that in the introduction the author had referred to Klal Yisrael as "Am ha-sefer – People of the Book." R. Boruch Ber was not pleased by this term. He said, "Are we the People of the Book? We are the People of the Torah!" R. Reuven asked, "But doesn't the Kuzari use that expression in his sefer?" Rabbeinu replied, "If you look,

you will see that it is the king that uses that expression, not the Kuzari⁷. You cannot vindicate usage of the term based on that!"

32) עלינו לשבח – פרשת כי תשא, עמ' תק

רָאָה, יש כאן דף אחד חלק, ועוד אחד ועוד אחד. לך תלמד סוגיה בעיון ובעמל, ואחר כך תמלא את הדפים הללו בחידושי תורה שלך, ותשאיר מקום לכמה שורות בשולי העמוד. כשתבוא אליי אחר כך עם החידושים שחידשת, אקח גם אני את קולמוסי ואכתוב לך בשורות הריקות שבשולי העמוד מכתב ברכה והצלחה... עד ששמעתי את הדברים יוצאים מפי הרבי⁸, חשבת שהסיבה שמשאירים דפים ריקים בסוף הספר, היא בגלל הכורך, כדי שיהיה לו קל יותר לכרוך את הספר... עכשיו אני יודע שיש עוד סיבה לכך...

33) ישא ברכה – פרשת ואתחנן, עמ' כב

"ולמדתם אתם ושמרתם לעשתם". אחד מחסידי אא"י זצוק"ל מקאזמיר השתוקק פעם אחת להיות אצלו על שבת קודש, וכיון שלא היה לו מעות להוצאות הדרך, מכר את המדרש שלו. בדרך נסיעתו לאא"י עגמה עליו נפשו מאד על שלא יהיה לו המדרש ללמוד בו עוד. כשאך הגיע אל פתח בית אא"י לקבלת שלום, קדמו אא"י ואמר לו, לא המדרש הוא העיקר אלא המעשה (אבות פ"א).

34) The House of Rizhin: Chassidus and the Rizhiner Dynasty (pg 161)- [R' Yisrael of Rizhin once commented:] *"I am able to live alone on an island for one hundred years without any seforim and worship Hashem without the slightest interruption!"*

35) שם משמואל – פרשת מסעי, שנת תרע"ז⁹

וכמו שהגיד כ"ק זקיני האדמו"ר הגדול זצלה"ה מקאצק זי"ע כי מאורעות הגלות נכתבו בשמים ולעתיד יהי' נעשה מזה ספר, עכדה"ק.

⁷ Presumably, a reference to the "chaver" (מצ"ו)

⁸ מקלויזנבורג זי"ע

⁹ See also **Torah Tavlin (vol. 1, pg 365)** in the name of R' Dovid of Lelov Zy"a.